

Gjør en retorisk analyse av dokumentarfilmen *Et Lite Stykke Norge*. Drøft hvordan filmen forsøker å skape overbevisning med utgangspunkt i noen av følgende elementer: argumentasjon, appellformene, disposisjon og oppbygning, språk (visuelt og verbalt: kontrastbruk, repetisjoner, metaforer, metonymier, osv), og sjanger.

”Retorikk er evnen til å finne overbevisende muligheter til enhver tid.”
- Aristoteles

INNLEDNING

I denne oppgaven skal vi ved hjelp av Erling Borgens dokumentarfilm, *Et Lite Stykke Norge*, drøfte hvordan han med hjelp av ulike elementer klarer å skape en overbevisning hos mottakeren. For å kunne svare på oppgaven vil vi først redegjøre for filmens tese. Deretter vil vi gå inn i filmens disponering og oppbygning ved å trekke drøftingen av visuelle appellformer inn i talens innledning og saksfremstilling, mens vi har trukket inn verbale og visuelle appellformer og argumentasjon inn i talens bevisførsel og avslutning. Grunnen til at vi vil gå så grundig inn i hver av talens deler er på grunn av at vi føler at Erling Borgen har delt dokumentaren strategisk inn i kapitler, som gjør det interessant å se når appellformene og argumentasjonene kommer inn i filmen. Deretter vil vi se på mer spesifikke virkemidler ved bruk av visuelt og verbalt språkbruk med hele filmen som drøftingselement. Deretter, etter å ha analysert filmen, blir det lagt til rette for å konkretisere hva slag retorisk talesjanger dokumentaren holder seg innenfor, for til sist å konkludere med vår subjektive oppfatning av filmens forsøk på overtalelse.

HOVEDDEL

Norges myndigheter viser en dobbelthet ved å gå i front å kalle seg en fredsnasjon, mens samtidig et lite stykke Norge er deltaker i krigshandlinger som tar sted rundt om i verden, og norske våpenhandlere tjener penger på andre menneskers tragedier. *Et lite Stykke Norge* vil avdekke disse forholdene og påpeke hvordan nordmenn blir ført bak lyset av sine folkevalgte. Filmen har som hensikt å få norske politikere til å utvise ansvar.

Filmens innledning

Å knytte kontakt er innledningens hovedfokus, og den første delen av den retoriske talens oppbygging. Innledningen er filmens anslag, handlingen som gjør at mottakerne blir dratt inn i filmen, og anslaget setter malen for hvordan filmen er ment til å bli oppfattet.

Hva er det som gjør at vi vil se denne filmen? Allerede i filmens åpningssekvens etableres anslaget; den norske dobbeltrollen knyttet til krig, fred, politikk, økonomi osv. Kamera sirkulerer rundt rommet hvor de tomme statsrådstolene til de folkevalgte står, det klippes til Bondeviks åpningstale av Nobels Fredssenter osv. og kapittel overskriften KAMPEN MOT TERROR. Filmens innledning består av rask klipping/redigering mellom bilder som kontrasterer. Eksempler på dette er nærbilde av Bondevik tale om fred som blir satt i kontrast med et bildeklipp fra en våpenrakettutskyting for deretter å vise gråtende barn. Samtidig med denne bildestrømmen hører vi voice-over uttalelse fra Erling Borgen. Denne voice-over fungerer som en autoritet; ”i dette programmet kan vi avsløre...” Filmens lydbilde er også med på å forsterke de visuelle og verbale kontrastene.

Filmens saksfremstilling

Saksfremstillingen er andre del av talens oppbygning, og går ut på å beskrive og presentere sakens fakta. Den skal være kort, klar og troverdig. Saksfremstillingen inneholder ikke mye argumentasjon, men heller visuelle appellformer for å klare å drive dokumentaren fremover og skape overbevisning hos mottakerne.

Filmen søker å "avsløre" norsk makt/samfunnsstruktur og spiller i så henseende på ethos, pathos og logos for å fremme overbevisning om saksforhold. Dokumentarfilmens etos fremmes gjennom diverse intervjuer av overleger, militære/næringslivs ledere, eks-fanger fra Bagram kontrastert med tausheten/fraværet fra norske topp-politikere/næringslivsledere. Også filmskaperens stemme kan sies å fungere delvis som en autoritet i forhold til filmens ethos men også som et narrativt element i filmen. Videre henspilles det på mottagers pathos gjennom bruk av kontrasterende visuelt materiale; En effektiv redigering av bilder satt sammen med et følelsesladet og brennende engasjert voice-over samt suggererende musikk søker å appellere til mottakers følelser og etiske standpunkt (og for så vidt rasjonaliteten med logos). Dokumentarens fragmenterte visuelle materiale fungerer på mange måter som argumentative i seg selv; med kontrastbruk, repetisjoner og visuelle metaforer. Eksemplene på kontrastbruk er mange; krigsrelaterte bilder/eksplosjoner/ lemlestedede barn etterfulgt av seremonielle ritualer/ landlig idyll. Videre er den repetitive bruken av elementer, som for eksempel de tomme stortingsstolene/ eksplosjoner/intervjuer og kapittel inndelingen, videre forsøk i å underbygge de fremsatte konspirasjonsteoriene. Gjennom de gjentakende sekvensene med tomme stoler og "dokumentasjon" på hvem som unnlot/unngikk å la seg intervju for dokumentaren (sannheten), etableres visuelle metaforer for maktthavernes unnfalleshhet i denne sakens regi.

Filmens bevisførsel

Bevisførselen er neste skritt for oppbygningen og disponeringen av dokumentaren. Bevisførselsdelen vil først og fremst argumentere for de standpunktene og faktaopplysningen som er fremstilt i tidligere deler av dokumentaren, og taleren vil, ved hjelp av argumentasjonene og appellformene ethos, pathos og logos, prøve vekke overbevisning hos mottakeren.

Argumentasjonsføringen som Erling Borgen gjentatte ganger benytter for å få frem sin overbevisning i denne dokumentaren er dokumenter/vitnemål, autoritære personer og fotobevis. Eksempler for overbevisende dokumenter/vitnemål er spesielt tilknyttet alle de brevene som Borgen har mottatt fra ulike selskaper som ikke ønsker å svare for seg muntlig i filmen. Han har også brev som er sendt imellom forsvarsministeren i Storbritannia og forsvarsministeren i Norge, Kristin Krohn Devold. Der den britiske forsvarsministeren takker norske myndigheter for støtten de har gitt i Irak-krigen. Dette brevet ble skrevet i sammenheng ved at norske politiske myndigheter avgjorde en utlåning av de norske "Arthur Radarene" til britiske styrker, etter at den norske befolkningen hadde gjort det klart at de ikke ville delta i Irak-krigen. Denne argumentføringen vekker ethos, den styrker altså troverdigheten til dokumentaren, men ikke minst vekker den også pathos. Vi blir følelsesmessige engasjerte, når Borgen dokumenterer for disse brevene.

Den neste argumentasjonsføringen er overbevisende autoritære personer. Dette henger sammen med ethos. Erling Borgen lener seg på intervjuobjektets autoritet ved å peke på personens ekspertise. Ved denne føringen gir dokumentaren mottakerne en tillit til saken, og ikke minst intervjuobjektet. Et eksempel på slikt type argumentasjon kan være når Borgen intervjuer Advokat Clive Stafford Smith, som er representant for 40 Guantanamo fanger, sier at han blir kvalm over selskaper som tjener penger på lidelsene til sine klienter. Her tar han opp Aker Kværner selskapet som er omstridt fordi de gjør forretninger nede på Guantanamo Bay. Videre ser vi et foto av en militær mann som er på vei ut av en buss hvor det står "Kværner" på siden av bussen. Dermed kom vi inn i det tredje overbevisningsmiddelet, nemlig fotobeviset. Bussen skal tilsynelatende være en buss der det fraktes Guantanamofanger, og ved at det står Kværner på bussen, gjør det oss mottakere overbeviste om at Kværner faktisk kan ha forretningsvirksomhet og gjøre profitt ut av Guantanamofangene. (På en annen side kan det bli omstridt om dette bildet faktisk er tatt på Guantanamo i det hele tatt. Det kunne også ha vært et bilde av en norsk militærmann som går av en norsk buss hjemme i Norge, men det er ikke på denne måten Borgen vinkler bevismiddelet, og det blir derfor overbevisende at vi faktisk befinner oss på Guantanamo.) Fotobeviset kan refereres til de visuelle appellformene, som tidligere beskrevet i oppgaven.

Bevisførselen tar også for seg høydepunktet i selve dokumentaren, og dette høydepunktet, eller plottet dukker opp, når Erling Borgen tar for seg raketten Hellfire, som er produsert av Lockheed Martin, men det avsløres av det norske selskapet Dyno Nobel leverer høyeksplosiver til motorene til Hellfire. Disse raketene har blitt solgt til Israel, og ble brukt til å drepe sivilbefolkningen i Pakistan, samt drepte Hamaslederen. I bilder fra Dagsrevyen får vi se at Bondevik kommenterer denne saken: *"Vi tar helt klar avstand fra denne aksjonen, og fordømmer den"*. Ved dette sitatet ser vi helt klart ironien, ved at

Norges myndigheter går i front og kaller seg en fredsnasjon (referert til innledning av dokumentaren), mens samtidig et lite stykke Norge er deltaker i krigshandlingene som tar sted rundt om i verden.

Filmes avslutning

Avslutningen er siste del av dokumentaren, og den skal ikke telle noe mindre enn innledningen. Det finnes fire elementer som hører hjemme i avslutningen, og den første er *påminnelsen*, eller gjenoppfriskningen av hukommelsen, det andre er *reaktivering av ethos*, det tredje er at taleren skal fremheve alt som går i hans favør og minimalisere motstanderens momenter (*retorisk forstørring*) mens det fjerde er å *appellere til følelsene*.

La oss se på dokumentarens avslutning, og om den er avsluttet på tilsvarende måte.

Vi kommer til Gudrun Berliuussen som har ledet hjelpearbeidet i norsk folkehjelp i Gaza de siste 4 årene. Vi ser bilder fra slummen der barn leker, som har en virkning til å vekke pathos i oss. Berliuussen forteller om skadene Hellfire raketten har påført barn og sivilbefolkningen. Erling Borgen forteller henne at det er et lite stykke Norge i Hellfire raketten. Slik reagerer hun: *"Nordmenn og Norge har et ekstremt godt omdømme i de palestinske områdene, det merker jeg når jeg er ute og reiser. Folk forstår nordmenn på en måte, og som en fredsnasjon. Hvis dette blir kjent her så kommer det til å bli tatt i mot med vantro og enorm skuffelse."*

For det første så driver denne lille scenen oss til å bli *påminnet* om det vi har sett fra innledningen og resten av dokumentaren; faktumet at Norge blir sett som en fredsnasjon, og at dette ikke er et faktum, hvis vi skal forholde oss til hva Borgen har dokumentert. For det andre vil sitatet og Berliuussens reaksjonen *reaktivere ethos* i mottakerne, fordi her brukes et intervjuobjekt som har en klar stilling i hjelpeorganisasjonen, og hennes reaksjon på det Borgen forteller henne, vil føre til at også mottakerne mest sannsynlig vil reagere på tilsvarende måte. Dette fører oss til det tredje elementet, nemlig den *retoriske forstørringen*. Ved at Berliuussen svare på den måten hun gjør og bruke de ordene hun bruker; *"kommer til å bli tatt imot med vantro og enorm skuffelse"*, setter Borgen malen for hvordan de vanlige folk skal reagere. Berliuussen blir et virkemiddel fordi hun ikke har medvirket tidligere i dokumentaren, og blir på denne måten utnyttet som et folkebarometer, som skal sette standarden for hvordan resten av mottakerne skal reagere. Ved utnyttelse av, og bruken av hennes utspill og reaksjon, fremheves Erling Borgens påstander, og minimaliserer motstanderens, og dette er med på å skape en definitiv overbevisning. Denne overbevisningen tar oss dermed videre til det fjerde og siste elementet, nemlig *appelleringen til følelsene*. Er vi overbeviste om at dokumentaren er en sannhet, vil pathos bli vekket i mottakerne, og mottakerne vil dermed også reagere med *"vantro og enorm skuffelse"*. Dokumentaren benytter seg også av bildene for å vekke pathos i oss, ved at de siste bildene viser barn som leker i det som kan se ut som en slum, og har blitt slik pga av krigføring.

Visuelle og verbale virkemidler

Virkemidler er med på å vekke nysgjerrighet, skape kontraster og dynamikk, og kanskje til og med være med på å overbevise seerne til Et lite stykke Norge. De virkemidlene vi skal ta for oss er verbale og visuelle; metaforer, metonymier, repetisjoner og kontrastbruk.

Metaforer kan forstås som et uttrykk som brukes i overført eller billedlig betydning. Erling Borgen har én spesielt godt gjennomført metafor, som er gjennomgående for hele dokumentaren: de tomme statsrådstolene og de tomme stortingslokalene. Gjennom hele filmen poengterer Borgen at opptil flere politikere og ministre ikke vil delta i dokumentaren. Konsekvent er det faktisk et fravær av politikere gjennom hele dokumentaren, bortsett fra når vi har sett Bondevik gjennom bilder fra Dagsrevyen og lignende. Disse ulike bildene er konsekvent med på å skape en distanse og et fravær. De tomme statsrådstolene og de tomme stortingslokalene er med på å poengtere dette fraværet, og blir dermed en metafor, en overført billedlig betydning.

Mens metaforen kan sies å bygge på likhet, bygger metonymien på en realforbindelse. Det vil si en kausal, romlig eller temporal sammenheng. Metonymiene kan være både visuelle og verbale, men i denne sammenheng velger vi å kun ta for oss det verbale. Etter vår tolkning på metonymier i *Et lite Stykke Norge* har vi kommet frem til at dette kan være for eksempel å vise til Røkke når filmen egentlig

omtaler Aker Kværner. Da trekkes Røkke frem som en privatperson men er en metonymi for bedriften. Grunnen til at dette gjøres (tror vi) er i sammenheng med at Røkke er en offentlig person som er mye omstridt og omtalt i mediene. Derfor er han et lett bytte.

Hele oppbygningen av dokumentaren baserer seg på det neste viremidlet, nemlig repetisjoner. Den gjennomgående metaforen som benyttes repeteres konsekvent gjennom hele dokumentaren, slik at ikke mottakerne skal "glemme" det budskapet Erling Borgen egentlig vil få frem. Det kan også sies at det kan eksistere en treenighet av repetisjoner som en gjennomgående for hele dokumentaren: militærbilder fra norske styrker (vi er i krig), krigsbilder som viser skadede og drepte sivile og barn (vi er med på å forårsake lidelsene), og bruk av tomme statsrådstoler (fraværet av ansvar). Disse treenige repetisjonene av de samme bildene er definitivt med på å skape en oppfatning og en forståelse av hva slags diskurs Borgen har å komme med.

Kontrastbruk er det siste virkemiddelet, og kanskje det med overbevisende av dem alle, fordi hvis du setter to motsetninger opp mot hverandre vil dette skape en troverdighet i en av retningene. Når konsernsjefen i Faust nektet for at det var amerikansk militære ombord på hans fartøy når de fraktet våpen til Midtøsten, ble hans tiltro svekket. Erling Borgen dokumenterte (samtidig som konsernsjefen snakket) med et fotobevis, at det faktisk fantes militære styrker ombord på Faust. Det oppsto en kontrast mellom konsernsjefens verbale utsagn og Borgens dokumenterte fotobevis, og ethos oppsto i favør av Erling Borgen og hans dokumentar.

Det er selvsagt at alle disse visuelle eller verbale virkemidlene skaper en overbevisning hos seerne. Kontrastbruken er kanskje det sterkeste virkemiddelet, fordi det ser på motsetninger, og ved å benytte seg riktig av det, vil motstandernes påstander bli minimalisert, og hans egne bli stående som troverdige. Ikke minst spiller argumentet på logos. Det blir umulig å tilbakevise Borgens fotobevis, og det blir dermed en logisk eller fornuftig slutning at dette faktisk fantes sted.

Den retoriske talesjangeren

Sjangeren dokumentarfilm har retoriske vilkår som forholder seg til ulike krav for hva den skal inneholde og hvordan den skal fremføres. En sjanger er en klassifisering av overensstemmelser og ytringer som har til felles både omstendigheter, innhold og stilistiske karakteristikk. Aristoteles har delt inn tre forskjellige talesjangere: den politiske talen (deliberativ), juridiske (forensisk) og lovprisende (demonstrativ). Aristoteles anser at det finnes tre ulike publikummere, og derfor også tre ulike talesituasjoner. I denne dokumentarfilmen vil talesjangeren tydeligst være av juridisk form fordi den anklager de norske myndighetene og enkelte norske våpenselskap, og samtidig forsvarer indirekte de krigsherjede landene. Men denne dokumentaren kan også inneholde sjangermomenter fra de to andre taleartene. Den inneholder oppvisningstalens elementer, fordi den holder en demonstrativ tale ved å kritisere makt og myndigheter og gir mottakerne en mulighet til å bedømme talerens karakter og dyktighet, samt temaets innhold. Men den inneholder også elementer fra den politiske tale ved at den gir mottakerne mulighet til å bedømme det som kan gjøres med filmens tema i fremtiden, på bakgrunn av tidligere erfaringer.

AVSLUTNING

Et Lite Stykke Norge er til tross for sin kontroversielle vinkling en meget overbevisende dokumentarfilm, med mange elementer og virkemidler som påvirker vår oppfatning av hvordan de norske myndigheter og norske selskap forholder seg til våpenindustrien. Erling Borgen er meget flink til å utnytte retoriske virkemidler på både det visuelle og verbale plan. Når vi har gjort denne analysen klarer vi å avdekke de retoriske virkemidlene lettere enn hvis en ukritisk ser på filmen, som lettere forholder seg til de følelsesmessige appellene filmen spiller på, som jo Borgen utnytter fullt ut. Overbevisningen vil kanskje dermed bli større hos den ukritiske enn hos analytikerne som holder seg mer nøytralt til filmen.

Men filmen vil nødvendigvis ikke overbevise på grunn av sine argumentasjoner, appellformer eller virkemidler, men kanskje Erling Borgen, som seg selv, utfører overbevisningen. Dette ved å tilføre personlig engasjement og utnyttelse av sin respekterte stilling som journalist.